

**OILA MUSTAHKAMLIGINI TA'MINLASHDA OTA-ONA VA FARZAND
MUNOSABATLARINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17175952>

Bo'riyeva Mahbuba Shavkatovna

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar universiteti oqituvchisi,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila instituti masalasi ochib beriladi. Xususan, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning xususiyatlari, shuningdek, ota-onalarning bolaga ta'sir qilish turlari, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarning bolalarning emotsional sohasiga ta'siri mualliflarning nazariyalari bo'yicha ochib berilgan.*

Tayanch so'zlar: *Oila, ota-ona va bola munosabatlari, emotsional soha, ota-onalarning ta'sir qilish uslublari, bolalar.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается вопрос института семьи. В частности, раскрываются особенности взаимоотношений родителей и детей, а также типы родительского влияния на ребенка, влияние родительских отношений на эмоциональную сферу детей согласно теориям авторов.*

Ключевые слова: *Семья, детско-родительские отношения, эмоциональная сфера, стили родительского влияния, дети.*

Annotation: *This article explores the issue of the family institution. In particular, the characteristics of the relationship between parents and children, as well as the types of parental influence on the child, and the impact of parental relationships on the emotional sphere of children, are revealed according to the authors' theories.*

Keywords: *Family, parent-child relationships, emotional sphere, parental influence styles, children.*

Ma'lumki, bolaning atrofida odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish jarayonida bolaning aqliy rivojlanishi va ijtimoiylashuvi, ma'lum qadriyatlar tizimini, milliy va umuminsoniy madaniyat me'yorlarini o'zlashtirishi sodir bo'ladi. An'anaga ko'ra, oila asosiy ta'lim muassasasi hisoblanadi. Oila tarbiyaga ham ijobiy, ham salbiy omil sifatida ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bolaning shaxsiyatini shakllantirishga oilaning umumiy muhiti ham ta'sir qiladi: kattalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shakllari va usullari unda ustunlik qiladi.

Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi turli xil o'zaro munosabatlar xususiyatlari ko'plab zamonaviy olimlar tomonidan o'rganilgan: V.V.Abramenkova, G.S.Abramova, V.M.

Darinskaya, V.N.Drujinin, A.I. Zaxarov, SV. Kovalev, L.V. Kulikov, E.A. Savina, E.O. Smirnova, A.S. Spivakovskaya, A.V. Suvorov va va boshqalar.⁴ 20-asrning taniqli psixologi L.S.Vigotskiy oila bola uchun eng birinchi va eng muhim ijtimoiy muhit bo'lib, unda oilaviy munosabatlar jarayonida irsiy tajribani qayta qurish uchun sharoitlar yaratilishini ta'kidlaydi.

A.Adlerning tasavvurlariga ko'ra onaning tarbiyadagi ro'li ijtimoiy komponentlik (salohiyat)ni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatni rag'batlatirishdan iborat. Agar ona bolaga insoniy muhabbatni ijtimoiyligini his qilish imkonini bersa, ota bolaga insoniy jamiyatga yo'l yotqizadi. Ota bolalar uchun dunyo, mahaliy texnika haqida bilish manbai hisoblanadi, ularda ijtimoiy foydali maqsadlar va ideallarni shakillanishiga ularning professional orintatsiyasiga yordam beradi. Onalik muhabbati qabul qilish imkoniyatini tamillasa, ota g'amxo'rliqi qaytarishga undaydi. U ham bu ham shaxs rivoji uchun zarur. Bola rivojlanishida otalar va onalar ta'sirini farqlashni tahlil qilishda otalarning turli yoshdagi bolalar bilan o'zaro hamkorlik hususiyatlarini o'rganish muhimdir.

Ota-onalarning ta'sir qilish uslubi har xil bo'lishi mumkin: intellektual-emotsional, didaktik, empatik, kooperativ, direktiv va affektiv. Bolaning ijtimoiy dunyoga barcha moslashuvi bilvosita kattalar orqali yoki hamkorlikda sodir bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, ota-onalar bolaga ta'sir qiladi yoki u o'zaro ta'sir qiladi.⁵

G.S.Abramova bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir qilish borasida tadqiqot ishini olib boradi. U bola va kattalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir qilishning uchta turini aniqlaydi. **Birinchi tur - situatsion.** Bunday hamkorlikda kattalar bolaning mumkin bo'lgan rivojlanishiga sun'iy to'siq yaratadi, u bilan o'zaro ta'sir doirasini cheklaydi. **Ikkinchi tur - operatsion.** Ushbu turdagi hamkorlik nafaqat muhimlariga, balki bolaning potentsial shaxsiy imkoniyatlariga ham yo'naltirilgan bo'ladi, ammo shunga qaramay, kattalar ushbu o'zaro ta'sirda barcha tashabbusni o'z zimmalariga oladilar. **uchinchi turi qiymatga asoslangan bo'lib**, bunda bola va kattalar bir-birlari uchun eng yuqori qadriyatdir.⁶

Bolaning aqliy rivojlanishi va ijtimoiylashuv jarayonining eng muhim hal qiluvchi omili sifatida ota-ona va bola munosabatlari quyidagi parametrlar bilan belgilanishi mumkin:

- Emotsional aloqaning tabiati: ota-ona tomonidan - bolani emotsional qabul qilish (ota-ona sevgisi), bola tomonidan - ota-onaga nisbatan bog'lanish va emotsional munosabat. Ota-onalar va bolalar munosabatlarining boshqa shaxslararo munosabatlar turlariga nisbatan o'ziga xos xususiyati ularning har ikki tomon uchun ham yuqori ahamiyatiligidagi;

- ta'lim va tarbiya motivlari;
- ota-ona va bolaning ota-ona va bola munosabatlarida ishtirok etish darajasi;
- bolaning ehtiyojlarini qondirish, ota-onaning g'amxo'rliqi va e'tibori;

⁴ Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. М.: ИЦ «Академия», 1999. С. 35-48.

⁵ Смирнова Е.О., Савина Е.А. Родители и дети: психология взаимоотношений. - М.: Когито - центр, 2000. С. 167-187.

⁶Абрамова Г.С. К проблеме нравственного содержания зоны ближайшего развития. // Республиканский научный сборник Вып. 10. «Психология». — Минск: Народная асвета, 1990. С. 65-70.

- bola bilan muloqot va o'zaro munosabat uslubi, ota-onalarning yetakchiligining namoyon bo'lish xususiyatlari;
- muammoli va ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish usuli, bolaning avtonomiyasini qo'llab-quvvatlash;
- ijtimoiy nazorat: talablar va taqiqlar, ularning mazmuni va miqdori, nazorat qilish usuli, sanktsiyalar (mukofot va mustahkamlash), ota-ona nazorati;
- oilaviy tarbiyaning barqarorligi va izchilligi (nomuvofiqligi) darajasi.

E. Fromm ota-ona munosabatlarini bolaning rivojlanishining asosiy asosi deb hisoblab, onalik va otalik munosabatlarining bolaga bo'lgan xususiyatlarini sifat jihatidan farqladi: 1) shartli - shartsizlik, 2) nazorat qilinadigan - nazorat qilinmaydigan. Onaning mehr-muhabbati cheksiz - ona o'z farzandini borligi uchun sevadi. Onalik mehri bolaning nazoratiga bo'ysunmaydi, uni qozonib bo'lmaydi (u bor yoki yo'q). Otalik sevgisi shartli - ota sevadi, chunki bola uning umidlarini oqlaydi. Otalik mehrini nazorat qilish mumkin, uni qozonish mumkin, lekin uni yo'qotish ham mumkin.⁷

Zigmund Freydning klassik psixoanalizida ota-onalarning bolaning aqliy rivojlanishiga ta'siri markaziy o'rinni egallaydi. Bola hayotining birinchi yillarida ota-onalar (ayniqsa, ona) eng muhim erta tajribalar bilan bog'liq bo'lgan odamlardir. Ota-onalarning farzandlariga g'amxo'rlik qilishdagi oddiy kundalik harakatlari muhim psixologik ta'sir ko'rsatadi.⁸

Ko'krak suti bilan boqish bosqichida chaqaloqning biologik ehtiyojlarini qondirish usuli va to'liqligi, unga emizishdan zavq olish imkoniyatini ta'minlash uning butun umri davomida boshqa odamlarga nisbatan ishonch, mehr va faollik asoslarini yaratadi. Moslashuvchanlik, bag'rikenglik, bolani hojatxonaga o'rgatish jarayonida ota-onalarning oqilona talablari, ozodalik, bolaning o'zini nazorat qilish sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlash o'zini o'zi boshqarishning adekvat shakllarining paydo bo'lishiga yordam beradi, ijobiy o'zini-o'zi hurmat qilish, hatto ijodiy fikrlashda ham.

Bola shaxsiyatining rivojlanishi dastlabki uch bosqichida muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Dastlabki yillarda ota-onalar bilan muloqot qilishi, ularning yoshiga bog'liq tipik qarama-qarshiliklarni, nizolarni va moslashishdagi muvaffaqiyatsizliklarni hal qilish usullariga ta'siri, keyinchalik kattalar uchun xarakterli muammolar sifatida namoyon bo'ladi. Bolalikdagi salbiy tajribalar infantilizmga, egosentrizmga, tajovuzkorlikning kuchayishiga olib keladi, bu o'z navbatida ota-ona rolini amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va o'z farzandidan voz kechishga olib boradi.

Erik Bern tomonidan ishlab chiqilgan tranzaksion tahlilning ildizlari shaxsning psixoanalitik nazariyalariga borib taqaladi. Shunday qilib, u "men" ning uchta holatini ajratib turadi: bola, kattalar va ota-ona – huddi voqelikni idrok etish, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va javob berish usullari kabi. Bernning fikricha, inson shaxsidagi barcha uch tamoyil asta-sekin va uning atrofidagi ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda rivojlanadi.⁹

⁷ Марковская И.М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми. СПб.: ООО Издательство "Речь", 2010, 150с.

⁸ Разумова Г.В. Нарушение психологической безопасности детей: причины и последствия // Вестник ОГУ. - 2013. - №6

⁹ Смирнова Е.О., Савина Е.А. Родители и дети: психология взаимоотношений. - М.: Когито - центр, 2000. С. 167-187.

Bola - bu spontanlik, ijodkorlik va sezgi, insonda eng tabiiy bo'lgan hamma narsa. Kattalar - mantiq qonunlariga rioya qilgan holda tizimli kuzatishlar, ratsionallik va obyektivlik. Uning tarkibidagi ota-onaning pozitsiyasi Freydning shaxsiyat nazariyasidagi superego toifasiga mos keladi va o'z ichiga xulq-atvor, odatlar va qadriyatlarning orttirilgan normalarini oladi.

Oila a'zolari bir-biri bilan muloqot qilganda, o'zaro ta'sirning uchta asosiy turi mavjud:

- bir-birini to'ldiruvchi tranzaktsiyalar, ularda muloqot xuddi bir darajada sodir bo'ladi;
 - tomonlarning bir-biriga to'g'ri kelmaydigan kesishuvchi (o'zaro bitimlar) tranzaktsiyalar;
 - yashirin tranzaktsiyalar, bunda axborot aloqa vaqtida yashirin shaklda uzatiladi.
- Muallifning ta'kidlashicha, bolaning xatti-harakatlarini o'zgartirishning kaliti bola va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarni hamda oilaning turmush tarzini o'zgartirishdir.

Ota-onalar:

- oiladagi ijtimoiy munosabatlarni tahlil qilishni o'rganishi;
- bolani tranzaktsion tahlil tushunchalari va ularni boshqa ijtimoiy sohalardagi amaliy hayotiy vaziyatlarda qo'llash usullari bilan tanishtirishi;
- bolalarni o'zini va boshqalarni bilish jarayoniga ijodiy va quvonch bilan jalb qilish, bolalarga hurmat ko'rsatish, ularda baxt, o'zidan va hayotdan qoniqish munosabatini qo'llab-quvvatlashi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. Москва.: ИЦ «Академия», 1999. С. 35-48.
2. Смирнова Е.О., Савина Е.А. Родители и дети: психология взаимоотношений.- Москва.; Когито - центр, 2000. С. 167-187.
3. Абрамова Г.С. К проблеме нравственного содержания зоны ближайшего развития. // Республиканский научный сборник Вып. 10. «Психология». — Минск: Народная асвета, 1990. С. 65-70.
4. Марковская И.М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми. СПб.: ООО Издательство "Речь", 2010, 150с.
5. Разумова Г.В. Нарушение психологической безопасности детей: причины и последствия // Вестник ОГУ. - 2013. - №6